

Аванесова Н.Е.

*кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та кредиту*

Харківського національного університету будівництва та архітектури

Avanesova N. E.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor, Chair of Finance and Credit
Kharkiv national University of Construction and Architecture*

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

STRATEGIC PRIORITIES OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF THE DEFENSE INDUSTRY OF UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України. Визначено стратегічні напрями розвитку економічної безпеки оборонно-промислового комплексу України за видами воєнної взаємодії України з іншими державами в умовах наростання тенденцій глобалізації світової спільноти. Запропоновано стратегічними напрямками розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України вважати розвиток зовнішньоекономічної діяльності, розвиток високотехнологічного промислового виробництва; покращення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: економічна безпека, стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки, підприємства оборонного комплексу, глобалізація, воєнна взаємодія.

Вступ та постановка проблеми. Стратегічні напрями розвитку економічної безпеки оборонно-промислового комплексу України спрямовуються за видами воєнної взаємодії України з іншими державами в умовах наростання тенденцій глобалізації світової спільноти.

Зусилля щодо досягнення сумісності з НАТО зосереджені на таких напрямках, як командування та управління; гармонізація системи матеріально-технічного забезпечення зі стандартами НАТО; модернізація озброєнь; мовна підготовка, поступовий перехід органів військового управління, підрозділів та військових частин на організаційно-штатну структуру, що використовується у збройних силах країн-членів НАТО.

У межах цієї роботи впроваджена термінологія НАТО та прийняті стандарти Альянсу у сферах взаємодії систем зв'язку, інформаційних систем, військової техніки та обладнання, а також систем матеріально-технічного забезпечення. Пріоритетними завданнями є ратифікація та виконання міждержавних угод, що стосуються військової стандартизації НАТО, зокрема документів серії STANAG (Standartization Agreement – Угода зі стандартизації) та AP (Allied Publication – публікації Альянсу). Важливим у досягненні сумісності частин і підрозділів ЗСУ з військовими формуваннями країн-членів НАТО вважається продовження активної участі у Процесі планування та оцінки сил (ППОС) програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ). Головним завданням до 2016 року є досягнення повної сумісності Об'єднаних Сил швидкого реагування (ОСШР) ЗСУ.

Продовжено розвиток спеціальних засобів та можливостей відповідної військової інфраструктури у контексті надання підтримки з боку України контингентам інших країн під час їх розгортання для виконання завдань врегулювання криз – засобів швидкого перекидання (військово-транспортної авіації), радіаційного, хімічного та бактеріологічного (РХБ) захисту, систем раннього виявлення та попередження, мобільних елементів логістич-

ного (матеріально-технічного) забезпечення миротворчих контингентів та експедиційних сил, сил спеціального призначення.

У ЗСУ створені ефективні механізми забезпечення оперативного реагування на запити Секретаріату ООН (керівних органів міжнародних організацій) щодо участі в міжнародних миротворчих операціях. До участі залучаються найбільш підготовлені з'єднання, військові частини та підрозділи, насамперед – зі складу ОСШР.

Підготовка миротворчих контингентів (персоналу) і надалі спрямована на забезпечення їх готовності у стислі терміни до виконання миротворчих завдань під час миротворчих операцій, а також на створення резерву високопрофесійних військовослужбовців ЗСУ, готових до виконання миротворчих завдань.

Зважаючи на значний потенціал України у галузі авіаційних перевезень, особлива увага приділяється розвитку цього напрямку співпраці України з міжнародними організаціями. Вивчення досвіду участі ЗСУ в міжнародних миротворчих операціях протягом останніх років дає змогу дійти висновку про дві тенденції у розвитку миротворчої діяльності – поступове скорочення місій, що діють, і їх чисельного складу; залучення миротворчих контингентів (персоналу) до нових місій та збільшення загальної чисельності миротворців ЗСУ.

Україна, яка прагне стати членом ЄС, не залишиться осторонь процесів розвитку оперативних можливостей Євросоюзу, які створюються для виконання гуманітарних і рятувальних завдань під час врегулювання кризових ситуацій. Поглиблення співпраці у цій галузі є одним із важливих факторів інтеграції України до ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія робіт, присвячених ролі і місцю військового виробництва в системі суспільного відтворення, сходить до праць меркантилістів А. Сміта, К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна, Дж. М. Кейнса. З приводу сутності, місця і ролі оборонно-промислового комплексу (ВПК) у сис-

темі капіталістичних суспільних відносин у 60–80-ті рр. писали у своїх працях такі відомі західні та радянські економісти, як Дж. Гелбрейт, В. Перло, С. Ленц, Р. Барнет, Д. Кеннан, А. Лаговський, Ф. Аврамчук, С.А. Бартенев, А.І. Шеїн, Г.Н. Цаголов та ін. Реформування ОПК, його пристосування до змінених зовнішніх умов функціонування – це загальна проблема, яка постала перед західними та вітчизняними вченими на рубежі 80–90-х рр. На Заході над її вирішенням працювали такі економісти, як К. Хартлі, С. Мелман та ін.

На жаль, практично не дослідженою залишається проблема розвитку економічної безпеки та стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств оборонного комплексу.

Метою статті є визначення стратегічних напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств оборонно-промислового комплексу України на перетині курсів євроінтеграції та глобалізації.

Результати дослідження. Стратегічний напрям розвитку оборонного комплексу України передбачає результати аналізу поточного стану військових формувань України та його відповідності сучасній воєнно-стратегічній обстановці; визначені шляхи перебудови оборонної сфери держави відповідно до її національних інтересів; зафіксоване офіційне бачення майбутньої моделі Збройних Сил України (ЗСУ), їх поетапної трансформації у напрямі досягнення кінцевих цілей воєнної реформи.

На першому етапі дослідження введемо припущення, що економіка України на зазначених горизонтах передбачення не буде реформована і за інерцією продовжить знаходитися у стані низькотехнологічного, сировинного розвитку. Для цього припущення скористаємося фортсайтними даними Міжнародного валютного фонду та, застосовуючи метод експоненціальної екстраполяції, виконаємо фортсайт таких важливих макроекономічних показників ДК «Укроборонпром» на 2015–2020 роки та на 2030 рік (табл. 1), як:

- потреба у фінансуванні економіки ДК «Укроборонпром»;
- дохідна частина бюджету ДК «Укроборонпром»;
- дефіцит бюджету ДК «Укроборонпром».

Різке підвищення дефіциту бюджету ДК «Укроборонпром» з 12,4 млрд. дол. США в 2013 році до – 36,1 млрд. дол. США в 2014 році пояснюється обвалом курсу гривні в другій половині 2014 року. З аналізу даних, наведених у табл. 1, випливає, що без термінових структурних змін і радикальних реформ ДК «Укроборонпром» зазнає неминучого краху (дефолту) вже в 2015–16 роках навіть за умови отримання обіцяних кредитів від міжнародних фінансових організацій у розмірі понад 40 млрд. дол. США протягом ближчих чотирьох років.

Виявлення ТОП-5 критичних чинників, що гальмують розвиток ДК «Укроборонпром». Застосовавши метод Делфі, експерти групи А визначили п'ять головних чинників (перепон), які найбільшою мірою гальмують розвиток ДК «Укроборонпром», на часових горизонтах 2013–2020 рр. і 2030 р. (табл. 2). На думку експертів, без усунення цих перепон завдяки системним реформам принципово неможливо говорити про підйом економіки країни та її прискорений розвиток. Зниження негативного впливу цих перепон передусім дасть змогу істотно знизити видаткову частину бюджету України (знижити зайві витрати на фінансування економіки України) без погіршення соціальних умов населення країни.

1. Першим чинником цієї групи є частка тіньового сектору в економіці країни, яка, за оцінками експертів, стабільно тримається на рівні 50% і навіть зросла до 52% у 2015 році в результаті вкрай невдалої податкової реформи 2011–2012 років. Ця реформа практично паралізувала мале і середнє підприємництво у країні, що неабияк знизило надходження до бюджету та виштовхнуло значну частину обігових коштів у тіньову економіку.

2. Другим чинником, тісно пов'язаним із попереднім, є масштаб корупції в Україні. За висновками експертів групи А (які щільно корелюють із висновками західних експертів) повний масштаб корупції досяг 14% ВВП, або приблизно \$30 млрд. на рік. Політична та економічна нестабільність і надвисокий рівень корупції в країні привели до відтоку 12 млрд. американських доларів інвестицій лише за 2014 рік.

3. Третім важливим чинником зниження видатків бюджету ДК «Укроборонпром» є суттєве скорочення дефіциту пенсійного фонду. Він коливається на рівні 4% від

Таблиця 1

Передбачення головних макроекономічних показників ДК «Укроборонпром» до 2020–2030 рр.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2030
Потреба у фінансуванні, млрд. дол. США	66,4	59,8	49,1	49,2	53,2	55,0	57,0	62,0	78,0
Дохідна частина бюджету, млрд. грн	442	356	432	440	470	490	510	590	830
Дохідна частина бюджету, млрд. дол. США	53,9	23,7	26,1	26,6	28,4	29,6	30,9	35,7	50,3
Дефіцит бюджету, млрд. дол. США	–12,4	–36,1	–23,0	–22,6	–24,8	–25,4	–26,1	–31,1	–27,7

Таблиця 2

ТОП-5 критичних чинників, що гальмують розвиток ДК «Укроборонпром» на часових горизонтах 2013–2020 рр. і 2030 р.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2030
1. Частка тіньової економіки, %	50	50	52	47	40	34	30	25	15
2. Масштаб корупції, % від ВВП	13,2	13,9	14,0	13,1	11,0	9,2	7,4	6,6	4,0
3. Пенсійне навантаження на бюджет, % від ВВП	4,2	3,9	4,0	4,1	4,1	4,2	4,0	3,8	2,1
4. Обслуговування державного боргу, % від ВВП	7,6	4,19	8,69	7,4	6,2	4,7	3,1	2,9	3,0
5. Енергомісткість ВВП України, кг н.е./дол. США	0,36	0,34	0,338	0,328	0,318	0,309	0,299	0,28	0,18

ВВП і покривається з бюджету країни. У 2014 році дефіцит коштів Пенсійного фонду України склав 50,9 млрд. грн (3,9% від ВВП). Нині в Україні понад 14 млн. пенсіонерів, на 90 пенсіонерів припадає 100 осіб, що сплачують пенсійні внески. У 2025 році 1 працівник утримуватиме 1 пенсіонера, а у 2050 році вже буде 125 пенсіонерів на 100 працівників. У зв'язку з цим назріла необхідність радикальних змін у пенсійному законодавстві України з метою удосконалення солідарної системи (перший рівень пенсійної системи) та запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень пенсійної системи) з поступовим переважним переходом до другого рівня пенсійної системи [1].

4. Четвертим чинником зниження витрат бюджету ДК «Укроборонпром» є обслуговування державного боргу. Найбільші платежі перед МВФ та власниками державних облігацій України будуть у 2015–2016 рр. – за позики, отримані ще в 2008–2010 рр. [2]. Для послаблення боргового тиску на бюджет та платіжний баланс, а також задля створення умов для економічного зростання Україна буде змушена укладати з кредиторами договори про зниження виплат та обмін боргових зобов'язань країни на її активи. Держава-боржник викуповує свій борг із дисконтом, а кредитор отримує матеріальні або фінансові ресурси, вартість яких є більшою за поточну ринкову вартість боргових зобов'язань [3].

5. І, нарешті, п'ятим критичним чинником гальмування розвитку ДК «Укроборонпром» експерти вважають енергомісткість валового внутрішнього продукту. Цей показник характеризує рівень витрат паливно-енергетичних ресурсів на одиницю виробленого валового внутрішнього продукту. Україна задовольняє свої потреби у

природних енергоресурсах за рахунок власного їх видобутку приблизно на 45%. При цьому енергомісткість ВВП в Україні в 3–5 разів вища, ніж в економічно розвинених країнах. Тому енергозбереження для України є не тільки вирішальним, а й найдешевшим джерелом задоволення власних потреб в енергоносіях. Адже питомі капітальні витрати на енергозбереження набагато нижчі, ніж витрати на збільшення видобутку та виробництва енергоносіїв [4].

У період істотного економічного спаду, маючи на меті поступово вивести ДК «Укроборонпром» із критичного становища, треба використовувати низку заходів з оптимізації його витрат. Експертною групою визначено, що основним важливим економічним чинником виходу ДК «Укроборонпром» із рецесії є запобігання дефіциту бюджету. Сьогодні зниження рівня цього дефіциту здійснюється завдяки внутрішнім і зовнішнім запозиченням. Це, своєю чергою, поступово затягує «борговий зашморг», що може призвести до дефолту ДК «Укроборонпром». Тому необхідно визначити основні важелі впливу на економічний складник соціально-економічного розвитку ДК «Укроборонпром», які за методом SWOT-аналізу поділено на сильні та слабкі фактори розвитку, а також можливості та загрози цьому розвитку.

Результати SWOT-експертизи економічного виміру на середньостроковому та довгостроковому часових горизонтах наведено в табл. 3.

Найбільш вагомим для ДК «Укроборонпром» є саме промисловий сектор, оскільки його внесок у валовий внутрішній продукт за останні п'ять років становить близько 25–30% (для порівняння, у Німеччині цей показник у середньому за останні п'ять років становив 23%; у Франції – 20%; у Польщі – 33%; у Румунії – 43%; в Туреччині – 27%) [5]. Але, незважаючи на те, що частка доданої вартості промис-

Таблиця 3

SWOT-експертизи економічного виміру					
Кількісні значення за шкалою Мюллера (1–7)					
до 2020 р. + (до 2030 р.)					
Сильні фактори (індикатори)		Кількісні значення	Слабкі фактори (індикатори)		Кількісні значення
S1	Наявність розгалуженої інфраструктури	5 (6)	W1	Недосконалість податкової системи	4,5 (3)
S2	Наявність освіченого працездатного капіталу	6 (6)	W2	Низький рівень свободи бізнесу	5–6 (3)
S3	Сировинно-ресурсна база для атомної, відновлювальної енергетики, точного приладобудування	4 (4)	W3	Низький рівень ВВП на душу населення	5,5 (4)
S4	Вигідне географічне розташування в євразійському просторі	3,5 (3,5)	W4	Недосконалість фінансово-кредитної системи	6 (4)
			W5	Значний рівень інфляції	7 (4)
			W6	Імпортозалежність	5 (5)
			W7	Висока енергомісткість ВВП	6 (4,5)
Фактори, що визначають можливості розвитку		Кількісні значення	Фактори, що визначають загрози розвитку		Кількісні значення
O1	Розвиток зовнішньоекономічної діяльності	4 (5)	T1	Зростання енергетичної залежності	3,5 (5)
O2	Розвиток високотехнологічного промислового виробництва	3 (4)	T2	Погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків	3,5 (3,5)
O3	Покращення інвестиційної привабливості	3 (4)	T3	Зростання фінансово-економічної залежності	5,5 (6)
O4	Реформування економіки	5 (6)	T4	Подальше розбалансування структури економіки країни	5 (3)

лового сектору у ВВП України і його внесок до експорту тривалий час скорочувалися, завдяки багатогалузевій інфраструктурі Україна ще й досі залишається важливим промисловим виробником у міжнародному поділі праці.

Так, за даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру обсяг експорту Україною основних видів озброєнь у 2012 році становив 1344 млн. дол., що забезпечило їй четверте місце у світовому рейтингу експортерів озброєнь. За підсумками п'яти років (2008–2012 роки) Україна посіла 9-те місце в рейтингу з обсягом експорту 3,087 млрд. дол. [6].

Нааявність освіченого працездатного людського капіталу. Незважаючи на те, що за часів незалежності України освітній ценз її населення істотно знизився [7; 8], сьогодні країна ще має досить високі позиції за рівнем якості вищої освіти (13 позиція серед 144 країн), а також досить високі показники охоплення молоді середньою освітою (41 позиція). За часткою охоплення молодого населення відповідного віку вищою школою у 2010 році Україна випереджала навіть західні країни (79% проти 76% у 29 країнах Північної Америки та Західної Європи).

Вітчизняна наука має значні напрацювання та відповідний потенціал для того, аби у стислі терміни істотно наростити масштаби і практичну віддачу досліджень за багатьма актуальними напрямками сучасної математики, фізики, хімії, біології. У 2012 році на потреби вищої освіти було спрямовано 2,6% ВВП, що підтримує ринок праці в Україні випускниками вищих навчальних закладів III і IV рівнів акредитації на 61% [8].

Сировинно-ресурсна база для атомної, відновлюваної енергетики та точного приладобудування. Україна має досить розвинуту індустріальну базу, яка характеризується потужним ресурсним потенціалом. Зокрема, в Україні є найбільші в Європі запаси урану (17 родовищ). Їхній загальний обсяг становить понад 1,8% світових запасів [9]. Також Україна має значний потенціал розвитку відновлюваної енергетики та використання альтернативних видів палива. Загальний потенціал відновлюваної енергетики оцінюється у 98 млн. т умовного палива за рік. Частка енергії, добутої за рахунок альтернативних джерел, становить близько 3%. Передбачається збільшення частки відновлюваних джерел енергії у загальному балансі встановлених потужностей до рівня 12,6% до 2030 року, що становить близько 8 ГВт [10]. Потенціал розвитку вітрогенераторів в Україні за різними оцінками може досягати 10–15 ГВт [10].

Можливий економічний потенціал розвитку сонячної генерації в Україні становить близько 4 ГВт. Але з огляду на зниження собівартості будівництва сонячних електростанцій внаслідок розвитку технологій цільовий рівень їхньої встановленої потужності в Україні до 2030 р. може значно перевищити ці показники.

Вигідне географічне розташування в євразійському просторі. За площею території (30 місце у світі), кількістю населення (44 позиція) та за природно-ресурсним потенціалом (близько 5% світових запасів корисних копалин) Україна належить до найбільших країн у Європі. До того ж країна має вигідне транспортно-географічне розташування: «перехрестя» найкоротших шляхів із країн Європи до Азії, а також із країн Балті до Чорноморського регіону. Основу становлять міжнародні транспортні комунікації: залізниця, автомагістралі, нафто- та газопроводи, аеросполучення, морська та річкова інфраструктури, а також лінії електропередач (ЛЕП) і телекомунікації. Саме транспортні коридори набувають вагомого значення у середньо- та довгостроковій перспективі.

Висновки. Таким чином, основні стратегічні напрями розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємств оборонного комплексу України стосуються нижче викладеного.

1. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Глобалізаційні процеси в сучасному світі передбачають суттєве розширення зовнішньоекономічної діяльності.

2. Розвиток високотехнологічного промислового виробництва. Найбільшу додану вартість забезпечує розробка, виробництво, реалізація та обслуговування високотехнологічної продукції. Тому розвиток вітчизняного високотехнологічного виробництва в галузі ОПК на основі переорієнтації промисловості на п'ятий і шостий технологічні уклади та мотивоване використання вітчизняного наукового потенціалу є суттєвою можливістю розвитку економічного складника сталого розвитку.

3. Покращення інвестиційної привабливості. До основних проблем, що сформували низьку оцінку інвестиційної привабливості для ОПК України, належать різкі зміни зовнішньополітичної орієнтації держави наприкінці 2013 року; відсутність надійної системи гарантування захисту прав інвесторів та акціонерів; ускладнений доступ підприємств до отримання кредитних ресурсів через несприятливі умови кредитування; високі відсоткові ставки та ризики банківського сектору; значний рівень податкового навантаження. Для запобігання погіршенню інвестиційної привабливості ОПК України відбулося ухвалення значної кількості нормативно-правових актів, які істотно змінили правове підґрунтя підприємництва та інвестиційного клімату в країні. Проте реалізація справжніх реформ поступово уповільнилася і гальмувалася, що викликало загальне руйнування перших позитивних очікувань вітчизняних та іноземних підприємств щодо перспектив бізнес-клімату й інвестиційної привабливості ОПК України. Тому подальше реформування інвестиційного та інших майданчиків для проривних технологій є важливою можливістю розвитку економічного складника.

Список використаних джерел:

1. Згуровський М.З. Застосування методології системного аналізу до проблем пенсійного забезпечення в перехідній економіці України / М.З. Згуровський, А.В. Доброногов. – К. : Наук. думка, 1998. – 56 с.
2. Федорович І.М. Прогнозна оцінка та аналіз витрат на обслуговування державного боргу України / І. Федорович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія «Економіка». – Випуск № 27. – 2014. – С. 114–120.
3. Страшек С. Фінансові кризи: як упоратись з ними? / С. Страшек // Журнал Європейської економіки. – 2007. – Том 6 (№ 01). – С. 78–92.
4. Енергетична стратегія України. Безпека та конкурентоспроможність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/1128_Pr1.pdf
5. World Integrated Trade Solution. – The World Bank (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/topic/trade>
6. Слободяник С.П. Український оборонно-промисловий комплекс у системі міжнародних економічних зв'язків / С.П. Слободяник // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2014. – № 38. – С. 95–101.
7. Інноваційний потенціал України: стан, тенденції і проблеми розвитку: аналітична доповідь / Національна безпека і оборона // Журнал Центру Разумкова, 2004. – № 7. – 25 с.

8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 р.: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
9. Мала гірнича енциклопедія. В 3-х т. / За ред. В.С. Білецького. – Д. : Донбас, 2004. – 640 с.
10. Нова енергетична стратегія України до 2020 року: безпека, енергоефективність, конкуренція / Недержавний аналітичний центр імені О. Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20%287%29.pdf](http://razumkov.org.ua/upload/Draft%20Strategy_00%20%287%29.pdf)

Анотація. В статті розглянуті стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України. Визначено стратегічні напрями розвитку економічної безпеки оборонно-промислового комплексу України за видами військового взаємодія України з іншими державами в умовах наростання тенденцій глобалізації світового суспільства. Предложено стратегічними напрямками розвитку і забезпечення економічної безпеки підприємств оборонної промисловості України вважати розвиток зовнішньоекономічної діяльності, розвиток високотехнологічного промислового виробництва; покращення інвестиційної привабливості.

Ключевые слова: економічна безпека, стратегічні пріоритети забезпечення економічної безпеки, підприємства оборонного комплексу, глобалізація, військова взаємодія.

Summary. The article considers the strategic priorities of ensuring economic security of enterprises of the defense industry of Ukraine. Determined that the strategic directions of development of economic security of the military-industrial complex of Ukraine ask for types of military cooperation of Ukraine with other States in the growing trends of globalization of the world community. Proposed as strategic areas of development and ensuring economic security of enterprises of defense industry of Ukraine to take: the development of foreign trade, the development of high-tech industrial production; improvement of investment attractiveness.

Key words: economic security, strategic priorities of ensuring economic security of enterprises of the military complex, globalization, military engagement.